

Гендеровані шкільні ритуали: по кому дзвонить перший дзвоник?

Авторка: Варвара Поднос, студентка 3 року навчання кафедри соціології, Національний університет «Кієво-Могилянська академія»

Есе написане у рамках курсу «Вступ до гендерних студій», 2015 р.

Керівниця: Тамара Марценюк

Я пам'ятаю свій перший дзвоник досить добре - на мені червона курточка, височезні гладіолуси, за якими я могла б сховатись, родичі, нові слова - однокласники і однокласниці, вчителі та вчительки. Чудовий був день за винятком єдиної події, яка мене зачепила до глибини душі - дзвонити у дзвоник дали не мені. Ні, усім першокласникам та першокласницям передали великий такий, золотавий дзвоник, але - жах - дзвонити, сидячи на плечі дорослого дяді-одинадцятикласника дали не мені, а якійсь дівчинці у рожевій сукні принцеси. Сказати, що це мене знітило - не сказати нічого. Безперечно, той день був сповнений ще великою кількістю чудових вражень і образа не зіпсувала мені настрою, це був мій перший день у школі. Однак, тема носіння дівчинки з дзвоником продовжувала мене непокоїти впродовж всього мого навчання у школі. І ось, наступив момент, коли ми - 11 клас - готували перший дзвоник для нових учнів та учениць. Так склалось, що сценарій заходу писали я із моїми подругами і мене осяйнула думка - чому ми, ученики та учениці школи, в якій поважають ліберальні цінності, вчать думати, а не завчати чийсь думки і (чомусь це завжди дивує моїх знайомих) влаштовують жіночі чемпіонати з футболу, маємо продовжувати втілювати у життя чийсь традиції, а не робити свої власні? Отже, було вирішено, що носити ніхто нікого не буде, а дзвонити будуть усі першокласники та першокласниці у свої персональні дзвоники. На мій великий подив, ця ідея наштовхнулась на хвилю протестів моїх колег та колежанок і класних керівничок, аргументація яких складалась з апеляції до шкільних традицій, які не ми склали, тому не нам і змінювати. Не зважаючи на те, що ми таки домоглись втілення своєї ідеї у життя, проблема вкоріненості подібних традицій все ще хвилювала мене. Тепер, будучи студенткою-соціологинєю я сподіваюсь більш фахово пояснити собі та читачам і читачкам цієї роботи що втілюють собою

подібні гендеровані шкільні традиції, які з соціологічного погляду можна розглядати ще й як ритуали, і чому вони досі поширені в багатьох українських школах.

Для початку, потрібно пояснити чому я називаю традиції ритуалами - на мою думку до вивчення традицій та устоїв школи та інших соціальних інститутів потрібно підходити з точки зору структуралізму [5], тобто розглядати елементи цих інститутів, одними з яких є традиції, як тексти, що несуть у собі певні символи. Ця теорія почала свій розвиток із вивчення мови, і спорідненим напрямком досліджень є семіотика [3] - наука про знаки та знакові системи. Один із теоретиків семіотики Ю. Лотман визначає ритуал як особу форму пам'яті [2], яка транслює ціннісно-сміслову навантаженість соціальної пам'яті. У випадку, коли ритуал відбувається поза часовими межами існування культурного контексту, в якому ритуал було створено, його «теперішня» форма має бути перекодована відносно до того контексту, в якому він відбувається. В такому випадку реалізація ритуалу відбувається шляхом ототожнення «життєвих ситуацій з міфологічними, а реальних людей із персонажами міфу або ритуалу» [2, с. 80]. Аналізуючи такий шкільний ритуал як носіння дівчинки із дзвоником на святі першого дзвоника в сучасних українських школах, можна помітити, що це відбувається в тій формі, в якій Лотман описує відтворення ритуалу поза його першопочатковим культурним контекстом - дівчинка ототожнюється із міфологічною *школяркою*, якій старший та мудріший *старшокласник* передає, наче олімпійський вогонь, можливість навчатись, яку вона розповсюджує на усіх інших школярів та школярок, коли її проносять по колу повз їх всіх. Справжній сенс ритуалу давно втрачено - як я зазначала у першому абзаці, ніхто не може сказати навіщо це робити, окрім як через пояснення «традиційності» такого дійства.

Від семіотики цього ритуалу потрібно перейти до його гендерованості. Продовжуючи опис ситуації, в яку я потрапила, намагаючись відмовитись від цієї традиції, одним із варіантів, який було висунуто був - «А давайте дівчинка буде нести хлопчика і він буде дзвонити?» - який на мою думку хай і не був таким егалітарним, як надання усім першокласникам можливості дзвонити, однак досить елегантно вказував на недоліки цього ритуалу. Від класних керівничок на цю пропозицію поступило дві відповіді - «Дівчинка надірветься його нести» і «А як же бути дівчатам, які прийдуть у гарних платтячках?». Тут ми бачимо, по-перше, відтворення гендерного стереотипу про слабкість дівчат-школярок, а, по-друге, те, яким чином відтворюється ритуал носіння дівчинки із дзвоником - обирається дівчинка, що *найгарніше вдягнута*, тобто ще у малому віці «випромінює» свої фемінні

ознаки. В деяких інших школах, в яких на заняття і тим паче на святкові «лінійки» потрібно приходити у формі, як я чула від своїх друзів, обирають дівчинку з найкрасивішими бантиками. Хлопець же, який має нести цю дівчинку, має «випромінювати» свою маскулінність, як мені здається для того, щоб був чіткіше помітний контраст у віці та у статусі цих хлопця і дівчинки. Отже, як ми бачимо, вибір акторів для цього ритуалу вже відбувається є гендерно стереотипізованим [4] - тобто таким, що передбачає у дівчини виключно дівочі риси, якими сприймаються врода, якість та краса одягу, тендітність та слабкість, а у хлопця - чоловічі риси, такі як сила, яскраво виражена мужність, тощо. В цьому випадку, користуючись класифікацією, наведеною С. Оксамитною [4, 158 С.] , актуалізуються як гендерно-рольові стереотипи - пов'язані із можливою діяльністю людини або роллю, якою вона володіє (хлопець несе, дівчинка тримається за нього), так і стереотипи гендерних рис - притаманних чоловікам і жінкам психологічних та поведінкових особливостей (дівчинка - слабка, тендітна, гарна; хлопець - мужній, дорослий, сильний). Ці гендерні стереотипи настільки тісно вплетені у текст ритуалу, що саме питання стосовно заміни дівчинки на хлопчика викликає неспокій і незрозуміння.

Також, на мою думку, цей ритуал відображає одну з латентних функцій школи як соціального інституту - соціалізації дітей відносно до тих норм та правил, які існують у суспільстві. Цей ритуал, який несе в собі гендерні стереотипи, та сама його структура говорять про те, що чоловіки мають бути сильними, а жінки - красивими, що пізніше впроваджується у школах через прихований навчальний план [6] - явище прихованої трансляції цінностей та практик через форму та зміст шкільних підручників, занять та подібних ритуалів. Аналізуючи явище носіння дівчинки із дзвоником, я дійшла до висновку, що цей ритуал досить добре вбудований у схему прихованого навчального плану, що гендерує освіту та «перетворює дітей на хлопчиків і дівчат» [1] . Дійсно, у певній мірі сама наявність подібного ритуалу створює у дітей враження, що подібний розподіл ролей є «нормальним», традиційним та прийнятним. В подальшому цей контекст і такі цінності і практики впроваджуються дітям через наявність предметів «виключно» для дівчат та чоловіків (Медико-санітарна Допомога та Захист Вітчизни відповідно), наявність гендерованих завдань та описів людей різної статі у підручниках та тих цінностей, що транслиються вчителями та вчительками на уроках. Безперечно, в різних школах це відбувається з різною силою - в моїй школі мені важко пригадати ситуації, окрім описуваного ритуалу, коли мені казали «бути дівчинкою» і вести себе відповідно. В нашій школі дівчата

грали у футбол, були кращі у математиці за хлопців (у моєму класі). Однак наскільки мені відомо, в школах, де вчилися мої друзі відбувався і гендерований поділ учнів та учениць на уроках фізкультури, і інші пункти з прихованого навчального плану.

Постає питання: чому цей ритуал досі зберігається у багатьох сучасних українських школах. Відповідей, на мою думку, дві: це або підтримка зазначеного у попередньому абзаці гендерованого ціннісно-нормативного транслявання, або ж підтримка ритуалів-традицій минулого. Обидва варіанти відбуваються без усвідомлення того, що це відбувається - відповідь «це ж традиція», на мою думку, досить яскраво описує це. Однак, саме такі, повсякденні ритуали, що не сприймаються як насичені сенсами і потребують деконструювання, пояснення, для чого вони відбуваються. Як я знаю, в деяких школах цей ритуал або замінено іншим (наприклад, дзвонити дають відмінникам та відмінницям, що навчаються у школі) або зовсім не використовують.

Отже, такий шкільний ритуал як носіння дівчинки із дзвоником на перше вересня, який багатьом людям здається не важливим уваги, незначним і таким, що викликає питання «чому ти робиш з цього проблему?», насправді є гендерованими та втілюють у собі приховану трансляцію гендерно-рольового порядку суспільства. Та й якщо не інтерпретувати це на суспільному рівні, мені здається, що це дійство змушує засмучуватись багатьох першокласників та першокласниць кожного року, коли вони, як і я думаю, чому ж понесли не їх.

Список використаної літератури:

1. Гендерована освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців. // Гендер для медій. підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / – Київ: Критика, 2013. – С. 135–150.
2. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров: Человек. Текст. Семиосфера. М.: Наука, 1996. 447 с.
3. Новейший философский словарь. — Минск: Книжный Дом. А. А. Грицанов. 1999. - 895 С.
4. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендера: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – С. 157-181.
5. Структурализм // Современная западная философия. Энциклопедический словарь / статья Г.К. Косикова. – М.: Культурная революция, 2009, с. 77-80.

- б. Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании: понятие скрытого учебного плана // Гендерные исследования. – 2000. – No 5. – С. 295-301.